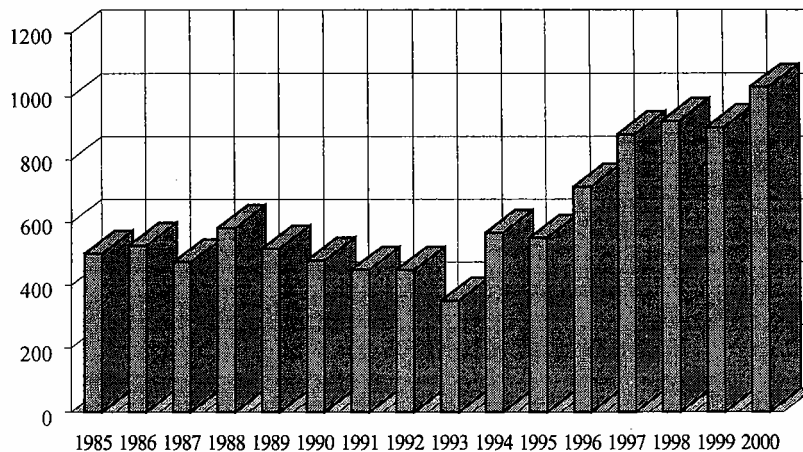

Tanárok véleménye a pályáról és a képzésről

A tanári pályára felkészítés színvonaláról, a képzés tartalmának gyakorlati alkalmazhatóságáról, illetve volt hallgatóink szakmai életútjáról kérdőíves vizsgálatot végeztünk a Pécsen 1985-től 2000-ig végzett tanárok körében.

A lapsokaságnak a vizsgált 16 év alatt a tanárképző, a bölcsészettudományi, a természettudományi és a művészeti karokon tanári diplomát szerzett 9421 főt tekintettük. (1. ábra)

A végzett hallgatók nagy száma eleve kizárta a teljes körű adatfelvételt, ezért az oklevél-anyakönyvek alapján összeállított névsorból a véletlen mintavétel szabályainak megfelelően, de évenként, karonként, képzési szintenként, tagozatonként és nemenként az eredeti arányok megtartásával többszörösen rétegezett mintát vettünk.

1. ábra. A Pécsi Tudományegyetem elsősorban tanárképzést folytató karain 1985–2000-ig diplomát szerzők létszámának alakulása

A reprezentatív mintánkba került végzett hallgatóink laccímét adatvédelmi okokból nem kaphattuk meg, ugyanakkor a „rég” laccímekkel valószínűleg sok esetben sikertelen keresésbe kezdtünk volna. Ezért az 1020 kérdőívet két részletben, 1998-ban és 2000-ben – felbélyegzett válaszbortékokkal ellátva –, az Országos Választási Iroda közreműködésével juttattuk el a címzettekhez. Ez az áttétel a mintát közel egyötöd részével csökkentette, a kiküldött mintegy 800 kérdőívből megközelítőleg 500 darabot kaptunk vissza. Ezek egy része kitöltetlen vagy nagyon hiányos volt. Elsősorban azzal küldték vissza az üres kérdőíveket, hogy elhagyták a tanári pályát, így mondandójuk számunkra érdektelen. Végül csak azokat a kérdőíveket dolgoztuk fel (SPSS for Windows 7.5 adatkezelő programmal), melyeknek a kitöltöttsége az 50 százalékot meghaladta, szám szerint 353-at.

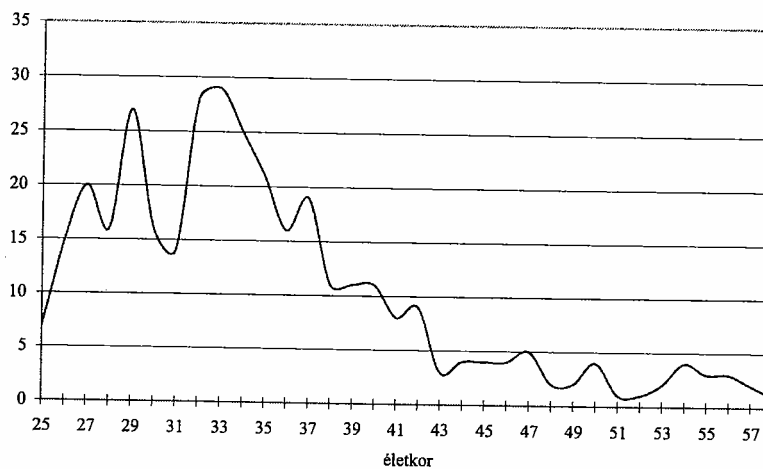
Háttérváltozók

A nemek szerinti összetétel szempontjából a kérdőívek visszaküldésével kialakult minta megközelítően reprezentálta az alapsokaságot. (1. táblázat) A vizsgált naptári évekre számított korrelációs együttható erős közepes együttjárást (0,513) mutatott $p = 0,05$ szignifikancia mellett.

nemek szerinti megoszlás	férfiak		nők	
	fő	%	fő	%
végzetek $n = 9890$	3370	34,07	6520	65,93
minta $n = 347$	113	32,60	234	67,40

1. táblázat. A végzetek és a kitöltött kérdőíveket visszaküldők nemek szerinti megoszlása

A végzés éve révén meglehetősen behatárolt korcsoportokra (lásd. 2. ábra) irányuló vizsgálatban a nemek életkorátlagai szinte azonosak voltak (férfiak=34,6; nők=35,16).

2. ábra. A mintába került pedagógusok életkorának gyakorisági eloszlása

A kérdőívet visszaküldők középiskolai tanulmányaikat túlnyomórészt (76,5 százalék) gimnáziumban végezték, de tizből egy volt hallgató vegyes, egy másik pedig tiszta profilú szakközépiskolából nyert felvételt. A nehezebb tanulási utakat (dolgozók gimnáziuma, szakmunkások szakközépiskolája) bejárók aránya nem éri el a 4 százalékot!

Megvizsgálva a kérdőíveket visszaküldők körében a településtípusok szerinti megoszlást megállapítottuk, hogy a legnépesebb csoportot a megyei jogú városokban lakók alkotják, de a fővárosban élő volt hallgatóink aránya is jelentősen meghaladja a budapestiek nappali tagozatosok körében mutatott eredeti súlyát.

a hallgatók településtípusok szerinti megoszlása $n = 346$	főváros		megyei jogú v.		kisváros		község	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
	66	19,1	144	41,6	76	22,0	60	17,3

2. táblázat. A vizsgálatba bevont volt hallgatóink településtípusok szerinti megoszlása

Volt hallgatóinknak csaknem a fele második, harmadik diplomát szerzett (3 fő pedig már négyet). A kérdőívek összesen 539 oklevélről számoltak be, így az egy főre eső számuk 1,55 volt. A megszerzett diplomáknak több mint a fele egyetemi szintű volt, a tagozatok közül a nappali volt a meghatározó, aránya jelentősen meghaladta a kétharmad részt. (3. táblázat) A válaszoló tanárok nemcsak sokat tanulnak, hanem jól is. Kitüntetéses vagy kitűnő oklevelet érdemelt ki a kérdőívet visszaküldők egyharmada, jó minősítést szerzett több mint a fele. A közepesek aránya alig több mint 10 százalék, az elégségeseké pedig elhanyagolható.

	egyetem		főiskola		össz	nappali		levelező		össz
	fő	%	fő	%		fő	%	fő	%	
1. diploma	167	48,30	179	51,70	346	306	88,70	39	11,30	345
2. diploma	97	72,90	36	27,10	133	52	39,10	81	60,90	133
3. diploma	16	94,10	1	5,90	17	5	35,70	9	64,30	14
összesen	280	56,45	216	43,55	496	363	73,78	129	26,22	492

3. táblázat. A kérdőívet visszaküldők diplomáinak megoszlása a képzési szintek és a tagozatok között

A vizsgával igazolható nyelvismeretnek a 4. táblázatban megjelölt adatait annak fényében érdemes elemezni, hogy a válaszolók többségénél a diplomaszerezés feltételei között még nem szerepelt a nyelvvizsga-kötelezettség. A legkedveltebb nyelvként az angol és a német szerepelt. A nyelvek rangsorában harmadik helyen állt az orosz, amelyet 1989-ig kötelezően, utána pedig a nyugati nyelv-szakos tanárhiány miatt kényszerűségből tanult a válaszolóknak körülbelül a fele, közülük 20 fő orosz szakos diplomával rendelkezik. Az összes nyelvvizsgák száma nem érte el a mintában szereplők létszámát, egy főre eső átlaga 0,93 volt.

	angol		francia		német		orosz		latin		egyéb		össz. fő
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	
középfokú A	86	46,5	1	4,5	6	10,0	3	6,8	–	–	1	8,3	97
középfokú B	67	36,2	–	–	1	1,7	3	6,8	1	14,3	–	–	72
középfokú C	18	9,7	6	27,3	19	31,7	17	38,6	3	42,9	3	25,0	66
felsőfokú	14	7,6	15	68,2	34	56,6	21	47,8	3	42,9	8	66,7	95
összesen	185	100,0	22	100,0	60	100,0	44	100,0	7	100,0	12	100,0	330

4. táblázat. A végzett pedagógusok nyelvismerete

Pályán maradók – pályaelhagyók

A kérdőívek visszaküldésének időszakában a válaszolók 43 százaléka már nem a pedagógus pályán dolgozott. A pályát elhagyóknak több mint a fele anyagi megfontolásból keresett új munkahelyet, kétharmaduk egyetlen percet sem töltött a pedagógus mesterséggel. A pályán maradók több mint kétharmada viszont szereti választott foglalkozását, és csak 15 százalékuk nyilatkozott úgy, hogy nincs más lehetősége. A pályához ragaszkodás indokai között szerepelt a gyermekek szeretete, a jó tantestület és a szakmai fejlődés lehetősége.

Az első diplomát megszerzett tanárokat vizsgálva a pályát elhagyók körében az egyetemet végzettek voltak többségben, míg a tanárként dolgozók között a főiskolai végzettségűek aránya megközelítette a kétharmadot. A két diplomások esetében mindkét képzési szinten a pályán maradók voltak többségben, a főiskolán végzettek aránya meghaladta a háromnegyedét. A három diplomával rendelkezők szinte kivétel nélkül egyetemen végeztek és a pályán maradtak. Ez a tendencia arra utalt, hogy az újabb stúdiumokat vállalók valószínűleg a pályán való előmenetel vagy az újabb szakokon való tanítás érdeké-

ben tanultak tovább. Hasonló tendenciákat tapasztaltunk a diplomákat kiadó tagozatok esetében is. A nappali tagozatosok nagyobb arányban hagyták el a pályát, mint a levelezőn végzettek, azonban újabb diplomák megszerzése esetén mindkét tagozaton növekedett a pályán maradás esélye. (5. táblázat) A harmadik diplomák esetében a bemutatott tendencia – a képzési szintekhez hasonlóan – folytatódott, azonban az alacsony esetszámok miatt ezt a táblázatokban már nem jelöltük.

képzési szintek	N	elhagyók		maradók		össz %
		fő	%	fő	%	
egyetem (I. diploma)	136	71	52,20	65	47,80	100
főiskola (I. diploma)	165	58	35,20	107	64,80	100
I. diplomások összesen	301	129	42,86	172	57,14	–
egyetem (II. diploma)	87	34	39,00	53	61,00	100
főiskola (II. diploma)	31	7	23,00	24	77,00	100
II. diplomások összesen	118	41	34,75	77	65,25	–
<i>tagozatok</i>						
nappali tagozat (I. diploma)	268	120	44,80	148	55,20	100
levelező tagozat (I. diploma)	31	9	29,00	22	71,00	100
I. diplomások összesen	299	129	43,14	170	56,86	–
nappali tagozat (II. diploma)	42	21	50,00	21	76,10	100
levelező tagozat (II. diploma)	71	17	23,90	54	50,00	100
II. diplomások összesen	113	38	33,63	75	66,37	–

5. táblázat. A pályán maradók és a pályaelhagyók megoszlása képzési szintek és tagozatok szerint (az I. és II. diploma alapján)

A megfigyelt tendenciákat a két mintás t-próbával ellenőriztük. Megállapítottuk, hogy az első diplomások körében az egyetemen végzettek pályaelhagyási, a főiskolások pályán maradási aránya nem véletlen adat, hanem mintánk egyik jellegzetessége. Ugyanezt tapasztaltuk a második diplomát nappali, illetve levelező tagozaton megszerzők esetében is. Ezek az összefüggések – $p < 0,01$ szinten – szignifikánsak.

változók	képzés	N	t értéke	df
képzési szint (I. diploma)	egyetem	136	3,010**	299
	főiskola	165		
tagozat (II. diploma)	nappali	42	2,913**	111
	levelező	71		
diplomák száma	egy	162	2,574*	183
	három	23		

6. táblázat. A két mintás t-próbák eredményei a pályán maradás, valamint a képzési szintek, tagozatok arányaiban és a diplomák számában jelentős eltérést mutató esetekben (* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$)

A levelező tagozatos képzés adatai kapcsán említettük, hogy az újabb diplomákat szerzők egyre nagyobb valószínűséggel maradtak a tanári pályán. Már az egy, illetve két diplomával rendelkezők között is lényeges különbség mutatkozott, a két mintás t-próba azonban a – konvencionális megbízhatósági szintként elfogadott – $p < 0,05$ értékű szignifikáns különbséget csak megközelítette (0,053), de nem érte el. Az egy és három diplomák esetében ez a feltétel már teljesült. (6. táblázat) Mindezek arra utalnak, hogy a Pécssett végzett pedagógusok újabb diploma megszerzésére irányuló törekvései általában a tanári pályához kötődtek.

Megvizsgálva a diplomaszerezés időpontja és a pályán maradás összefüggéseit, azt tapasztaltuk, hogy a régebben diplomázók nagyobb eséllyel dolgoztak a tanári pályán, mint később végzett kollégáik. Az első diplomaszerezési időpontok öt éves intervallumokba so-

rolásával láthatóvá tettük a pályaelhagyással kapcsolatos tendenciákat. (7. táblázat) A százalékos megoszlások fokozatos emelkedést mutatnak. Az 1986 előtt végzetek több mint háromnegyede dolgozott tanárként, míg a diplomájukat 1995 után megszerzőknek több mint a fele más területeken hasznosította tudását. Az elvégzett t-próbák adatai – $p < 0,05$ és $p < 0,01$ szinten – szignifikánsak. (8. táblázat) Az adatok értékelése során nem hagyhattuk figyelmen kívül a közoktatási rendszerben bekövetkezett változásokat, például az iskolába lépő korosztályok fokozatos csökkenését, illetve a felsőoktatási rendszerben tapasztalható felvételikerszám-növekedést. Ezért ezek az objektív okok is közrejátszottak az elemzett adatsor kialakulásában.

megoszlás az I. diplomaszerezés éve szerint	N	elhagyók		maradók		össz %
		fő	%	fő	%	
< 1986	46	11	24	35	76	100
1987–1990	66	19	29	47	71	100
1991–1995	100	52	52	48	48	100
1996 <	84	45	54	39	46	100
összesen	296	127	–	169	–	–

7. táblázat. A pályán maradók és a pályaelhagyók megoszlása az I. diplomák megszerzésének éve szerint

változó	évek	N	átlag	t értéke	df
a diplomaszerezés évei	1986	16	1,81	2,725*	30
	1996	16	1,38		
a diplomaszerezés évei	1987	11	1,82	3,358**	40
	1994	31	1,29		
a diplomaszerezés évei	1987	11	1,82	2,286*	22
	1997	13	1,38		
a diplomaszerezés évei	1991	26	1,81	3,086**	40
	1996	16	1,38		

8. táblázat. A két mintás t-próbák eredményei a pályán maradás ténye és a diplomaszerezés évei összefüggésében (* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$)

A diplomák minősítése tapasztalataink szerint hatott a pályán maradásra. A kitűnő minősítéssel végzetek nagyobb arányban választottak más foglalkozást (54,7 százalék), mint a jó (38,9 százalék) vagy annál gyengébb eredményt elérték (32,5 százalék). A két mintás t-próba szerint a jó és kitűnő, valamint az elégséges és kitűnő minősítések között – $p < 0,05$ szinten – szignifikáns eltérések voltak. A vizsgált jellemző szempontjából a közepes és kitűnő végzettségűek eltértek egymástól, különbözőségük megbízhatósága megközelítette a szignifikáns szintet. Adataink szerint a gyengébb minősítésűek nagyobb eséllyel maradtak a tanári pályán. (9. táblázat)

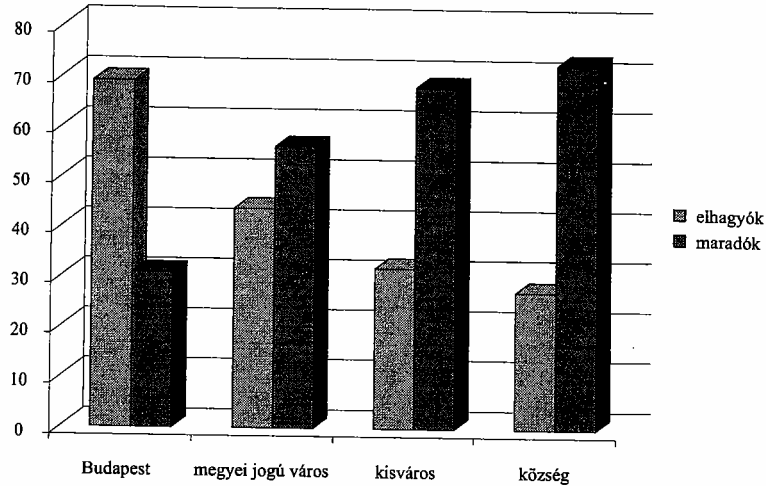
változók	minősítés	n	átlag	t értéke	df
a diploma minősítése	jó	162	1,61	2,399*	250
	kitűnő	90	1,46		
a diploma minősítése	elégséges	4	2,00	2,163*	92
	kitűnő	90	1,46		

9. táblázat. A két mintás t-próbák eredményei a pályán maradás ténye és a diploma minősítése összefüggésében (* $p < 0,05$)

A tanári végzettség a munkaerő-piacon nagy helyettesítési képességgel rendelkezik. Az azonban a településtípusonként jelentős mértékben meghatározott, hogy az említett képesség hol érvényesíthető. Minél kisebb egy település, és minél kevesebb munkahely-

lyel rendelkezik, annál kisebb az esélye, hogy egy tanár az iskolán kívül diplomát igénylő munkakörben állást találjon. Ez a tendencia – kis megszorítással – a vállalkozásokra is érvényes. A ma egyéni vállalkozóként dolgozó volt hallgatóinknak – akik a kérdőívet visszaküldők közel egyötödét képviselték – több mint 80 százaléka a fővárosban és a megyei jogú városokban kezdett az önálló tevékenységbe.

Településtípusonként vizsgálva azt tapasztaltuk, hogy a pályaelhagyók aránya a fővárosban a legmagasabb, községekben a legalacsonyabb (10. táblázat), azaz ebben az összefüggésben felismerhető a „települési lejtő” működése.

3. ábra.

A t-próba a főváros és más településtípusok, valamint a megyei jogú városok és a községek között erősen szignifikáns különbséget mutatott. (11. táblázat) Az elvégzett varianciaanalízis ($F = 8,724^{***}$) igazolta, hogy minél kisebb településen dolgoznak volt hallgatóink, annál nagyobb arányban maradtak a pályán.

	N	elhagyók		maradók		összes %
		fő	%	fő	%	
Budapest	55	38	69,1	17	30,9	100
megyei jogú város	121	53	43,8	68	56,2	100
kisváros	69	22	31,9	47	68,1	100
község	55	15	27,3	40	72,7	100
összesen	300	128	–	172	–	–

10. táblázat. A pályán maradók és a pályát elhagyók megoszlása a településtípusok szerint

változó	típus	N	átlag	t értéke	df
településtípusok	főváros	55	1,31	3,183**	174
	m.j.város	121	1,56		
településtípusok	főváros	55	1,31	4,397***	122
	kisváros	69	1,68		
településtípusok	főváros	55	1,31	4,788***	108
	község	55	1,73		
településtípusok	m.j.város	121	1,56	2,102*	174
	község	55	1,73		

11. táblázat. A két mintás t-próbák eredményei a pályán maradás ténye és a településtípusok összefüggésében (* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$)

A pályával kapcsolatos további tervekről érdeklődő kérdésünkre a jelenleg még pedagógusként dolgozók közel egyharmada nyilatkozta, hogy fontolgatja a pálya elhagyását. Ha ez bekövetkezne, a mintánkba kerültek közel kétharmada nem tanárként dolgozna. A pályaelhagyást tervezők legnagyobb része a szűkös bérezésre hivatkozott, megfogalmazásaik közül idézünk néhányat:

- anyagiilag nem teremti meg a fejlődés lehetőségeit, de mint hivatás nagyszerű;
- nem lehet megélni belőle;
- e pályának sem erkölcsi, sem anyagi megbecsülése nincs;
- kevés a fizetés, családot szeretnék alapítani;
- pénzt kell keresni;
- alamizsna a bérezés.

Az anyagiakon kívül csak elvétve fordult elő egyéb ok, például egy új foglalkozás kipróbálása vagy a családi körülmények megváltozása. A pályán maradni szándékozók elsősorban a tanítás örömet, a választott pályához való hűséget, a tanulókkal való foglalkozás szépségeit említették.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a pályán azok a volt hallgatóink maradtak, akik:

- kisebb településeken laknak;
- a nők csoportjához tartoznak;
- kevésbé jó minőségű diplomát szereztek;
- diplomájukat korábban szereztek;
- levelező tagozaton tanultak;
- főiskolai szintű diplomát szereztek;
- több diplomát szereztek.

Nyomatékosan fel kell hívni ugyanakkor a figyelmet arra, hogy a további pályaelhagyás csak a pedagógus bérek ugrásszerű emelésével állítható meg!

A tanárképzés értékelése

A tanárképzés mindennapi gyakorlatát zárt kérdéssor segítségével négy területen (szaktárgyi, pedagógiai, tantárgy-pedagógiai és gyakorlati képzés) és hat dimenzióban osztályozták a kérdőívet kitöltők. Az értékelési dimenziók – a képzés felépítése, a tantárgyi tartalmak, az oktatási módszerek, az oktatók munkája, a képzés feltételei, a tanultak szakmai munkában való felhasználhatósága – között szerepelt olyan is, amely csak a pályára lépés után vált megítélhetővé.

A képzési területek értékelése a 6 dimenzióból számított kumulált átlagok tekintetében alig különbözött egymástól. Összességében kevesebb, mint fél osztályzatnyi differencia mutatkozott a legmagasabb pontszámot elért gyakorlati (3,61) és a legkevésbé értékelt pedagógiai (3,22) képzés között. „Jobb jegyet” kapott még a gyakorlati képzés mellett a szaktárgyi (3,54), valamivel rosszabbat a pedagógiához hasonlóan a tantárgy-pedagógia (3,27). A globálisan homogén átlagos értékelés azonban dimenzióként több esetben jelentős eltéréseket mutat. (12. és 13. táblázat)

A pályán lévők a tantárgyak tartalmát a szakképzés területén értékelték a legmagasabban, az itt kialakult osztályzati átlag jelentősen meghaladta más képzési területek számtani átlagát. Ez az eredmény várható volt, ugyanezt tapasztaltuk a nappali tagozatos hallgatók esetében is. (1) A megítélésével kapcsolatos más dimenziók átlaga azonban nem erősítette meg a szakképzésnek ezt a kiemelt szerepét, sőt a gyakorlati képzés négy dimenzióban – különösen a tanultak felhasználhatósága szempontjából – lényegesen kedvezőbb (+0,26) értékelést kapott. Az átlagok különbsége valamennyi dimenzióban szignifikáns.

A tantárgy-pedagógiai és a pedagógiai képzés kumulált számtani átlagai statisztikai értelemben azonosak voltak. Csupán egyetlen területen – a tanultak hasznosíthatóságával kapcsolatban – találtunk szignifikáns ($p < 0,001$ szintű) eltérést, azaz volt hallgatóink a pedagógiai stúdiumokat ítélték a gyakorlatban legkevésbé felhasználhatónak.

szaktárgyi képzés n = 334	1		2		3		4		5		átlag	szórás
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%		
felépítés	3	0,9	22	6,6	106	31,7	161	48,2	42	12,6	3,65	0,82
tartalom	1	0,3	8	2,4	100	29,8	165	49,1	62	18,5	3,83	0,76
módszer	–	–	38	11,4	142	42,5	132	39,5	22	6,6	3,41	0,78
oktató	–	–	16	4,8	108	32,2	162	48,4	49	14,6	3,73	0,77
feltétel	7	2,1	61	18,3	136	40,8	105	31,5	24	7,2	3,23	0,90
hasznosítás	8	2,4	51	15,5	122	37,0	107	32,4	42	12,7	3,38	0,97
<i>gyakorlati képzés</i>												
felépítés	16	5,3	36	11,9	82	27,1	126	41,6	43	14,2	3,48	1,04
tartalom	13	4,3	26	8,6	77	25,3	126	41,4	62	20,4	3,65	1,03
módszer	11	3,6	26	8,6	87	28,6	119	39,1	61	20,1	3,63	1,01
oktató	8	2,6	15	4,9	68	22,3	113	37,0	101	33,1	3,93	0,99
feltétel	8	2,6	38	12,5	90	29,6	123	40,5	45	14,8	3,52	0,98
hasznosítás	26	8,8	23	7,8	64	21,6	102	34,5	81	27,4	3,64	1,21

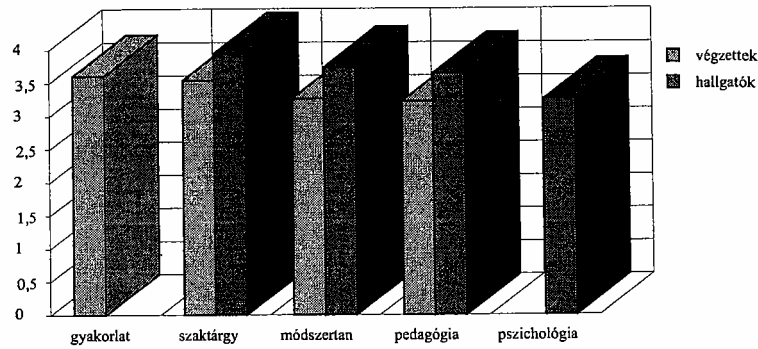
12. táblázat. A szaktárgyi és gyakorlati képzés osztályzatainak megoszlása a vizsgált dimenziókban

tantárgypedagógiai képzés	1		2		3		4		5		átlag	szórás
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%		
felépítés	7	2,2	56	17,8	116	36,8	112	35,6	24	7,6	3,29	0,92
tartalom	11	3,5	62	19,7	96	30,6	100	31,8	45	14,3	3,34	1,06
módszer	16	5,1	53	16,8	117	37,1	92	29,2	37	11,7	3,26	1,03
oktató	15	4,8	32	10,2	100	31,7	115	36,5	54	16,8	3,50	1,04
feltétel	9	2,9	66	21,1	123	39,3	96	30,7	19	6,1	3,16	0,92
hasznosítás	27	8,8	59	19,3	97	31,7	77	25,2	46	15,0	3,18	1,17
<i>pedagógiai képzés</i>												
felépítés	9	2,9	58	18,4	105	33,3	120	38,1	23	7,3	3,29	0,94
tartalom	11	3,5	66	21,0	101	32,1	108	34,3	29	9,2	3,25	1,00
módszer	10	3,2	62	19,7	123	39,0	96	30,5	24	7,6	3,20	0,95
oktató	4	1,3	25	7,9	94	29,7	150	47,5	43	13,6	3,64	0,86
feltétel	6	1,9	83	26,3	118	37,5	96	30,5	12	3,8	3,08	0,89
hasznosítás	36	11,7	81	26,2	94	30,4	72	23,3	26	8,4	2,91	1,14

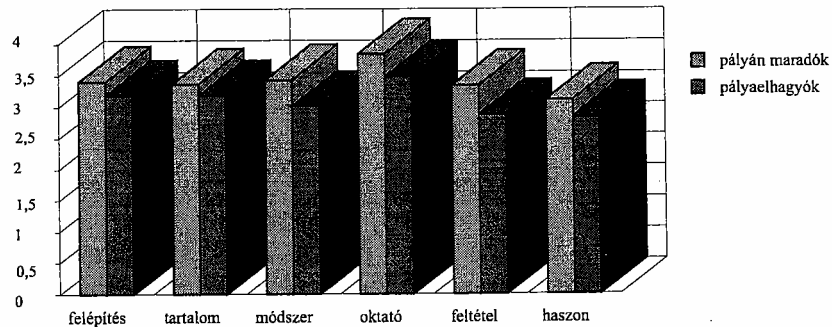
13. táblázat. A tantárgy-pedagógiai és a pedagógiai képzés osztályzatainak megoszlása a vizsgált dimenziókban

A vizsgált képzési területek (2) kumulált átlagai alapján látható, hogy a pályán lévők és a nappali tagozatos hallgatók értékelése nyomán hasonló rangsor született. A hallgatók azonban minden esetben legalább négy tizeddel magasabban minősítették a vizsgált területeket. Ebben szerepet játszhatott a friss élmény, a tanári pálya kontrolljának hiánya és a képzés folyamatos „minőségbiztosítása” is. (4. ábra)

A 12–13. táblázatról leolvasható, hogy a gyakorlati, a tantárgy-pedagógiai és a pedagógiai képzés során tanultak felhasználhatóságát az értékelők közel egytizede minősítette elégtelennek. Megvizsgáltuk, hogy a pályán töltött évek biztosítottak-e elegendő alapot ennek a megítéléséhez. Azt tapasztaltuk, hogy az elégtelen osztályzatot adóknak több mint a fele soha sem lépett a tanári pályára. E jelenség további elemzése érdekében összeállítottuk a pályán maradók és a pályaelhagyók képzési területekre és értékelési dimenziókra vonatkozó osztályzati átlagait. Az egyes értékelési dimenziók többnyire, a képzési területek kumulált számtani átlagai viszont minden esetben a pályán maradók magasabb értékeit mutatják. Ezt a trendet az 5. ábra a pedagógiai képzési terület adataival illusztrálja.

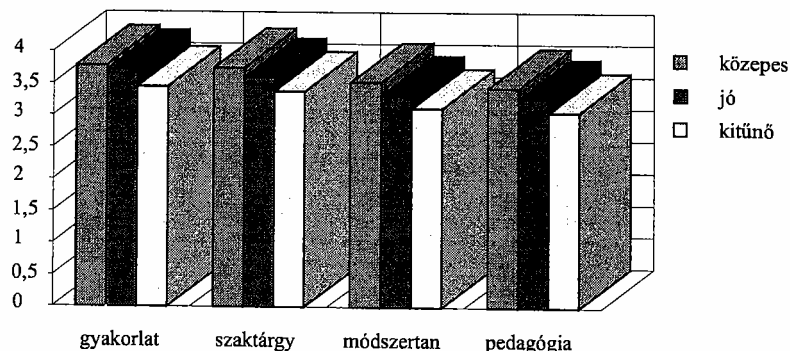
4. ábra. A képzési területek rangsora végzett és jelenlegi hallgatóink osztályzatai alapján

5. ábra. A pedagógiai tárgyak megítélése hat dimenzióban a pályán maradók és pályaelhagyók szerinti megoszlásban

Jól látható, hogy a képzés minőségével kapcsolatos értékítéleteket alapvetően befolyásolta a pálya mindennapi gyakorlatával való kapcsolat, azaz a tanárként dolgozók a képzési területek mindegyikét magasabb színvonalúnak minősítették, mint pályaelhagyó vagy a pályára soha sem lépett társaik. A nappali tagozatos hallgatók esetében is tapasztaltunk hasonló beállítódásokat, amelyeket a pályával kapcsolatos elképzelések motiváltak. A tanítási szándékozók értékesebbnek ítélték a képzés folyamatát, mint azok a hallgatók, akik a tanári pályát törölték perspektíváikból. Az adatok csoportosítása során megfigyeltük, hogy a diplomák minősítése hatással volt végzett hallgatóink képzési területekkel kapcsolatos értékeléseire. Ez azt jelenti, hogy a gyengébb eredménnyel végzettek általában komolyabbnak, nehezebbnek, fontosabbnak és a gyakorlat szempontjából felhasználhatóbbnak tartották lezárt tanulmányaik tartalmát, mint az eredményesebben diplomázó társaik. A képzési területek kumulált számtani átlagai minden esetben követték ezt a „minősítési lejtőt”. (6. ábra) Az elmondottak megbízhatóságát kétmintás t-próba segítségével ellenőriztük. Az eredmények azt mutatták, hogy az eltérő minősítésű diplomások csoportjainak a képzési területekkel kapcsolatos értékítéletei általában szignifikánsan különböztek egymástól. Az elégséges és a kitüntetéses diplomákkal végzettek kumulált számtani átlagai szélsőségesen – esetenként kétféle egészszel is – eltértek egymástól, azaz mindkét irányban erősítették az itt bemutatott tendenciákat. (6. ábra)

Amikor arra a kérdésre kerestünk választ, hogy milyen tényezők befolyásolják a képzés folyamatának retrospektív vagy egyidejű értékelését, nem kerülhettük meg a különböző településtípushoz tartozó lakóhely hatásának vizsgálatát.

6. ábra. Az eltérő minősítésű diplomákkal rendelkezők képzési területekkel kapcsolatos osztályzati átlagai

A képzési területek értékelésével kapcsolatos adatok településtípusok szerinti csoportosítása (14. táblázat) megerősítette hipotézisünket: a nappali tagozaton tanuló és a már végzett hallgatóink körében egyaránt megfigyelhető a fordított „települési lejtő”, minél kisebb településen él valaki, annál magasabbra értékeli a pécsi egyetemi képzést. A tendencia a jelenleg is egyetemre járóknál még jobban érvényesül, mint a végzeteknél.

képzési területek	Budapest		megyei jogú város		kisváros		község	
	hallg.	tanár	hallg.	tanár	hallg.	tanár	hallg.	tanár
gyakorlat	–	3,27	–	3,68	–	3,74	–	3,81
szaktárgy	3,85	3,55	3,87	3,46	4,00	3,62	4,04	3,59
módszertan	3,06	3,01	3,97	3,32	3,64	3,45	3,73	3,29
pedagógia	3,44	2,95	3,61	3,22	3,65	3,33	3,79	3,39
pszichológia	3,03	–	3,26	–	3,34	–	3,23	–

14. táblázat. A képzési területek osztályozással történő értékelésének számtani átlagai a hallgatók és a végzetek településtípusok szerinti csoportjaiban (hallg. = hallgatók; tanár = tanárként végzetek)

Úgy láttuk, hogy a tanárképzés színvonalának megítélését, az egyes képzési területek osztályzatokkal történő értékelését pozitívan befolyásolta, ha végzett hallgatónk:

- a tanári pályán dolgozik;
- ha főiskolai szinten végzett;
- ha levelező tagozaton folytatta tanulmányait;
- ha diplomájának minősítése alacsonyabb volt;
- ha kisebb településen él.

A képzési területek osztályozással történő értékelése mellett nyílt kérdésekkel is kértük volt hallgatóink véleményét. Elsősorban arra vártuk válaszaikat, hogy mely területeken javítanának a tanárképzés gyakorlatán. Legtöbben a gyakorlati és módszertani képzés súlyának további megerősítését, elmélyítését javasolták, ennek ellenére saját kiképződésük folyamatában is éppen ezt a területet minősítették legeredményesebbnek. Ebből a szempontból az egyetemi és a főiskolai szintű oklevelet szerettek között jelentős eltérést nem találtunk. Többen javasolták a pszichológiai képzés súlyának növelését, illetve a konfliktushelyzetek kezelésével kapcsolatos algoritmusok programba építését. A társadalmi tudományok néhány területének említése mellett megfogalmazódott a tanári tudás folyamatos karbantartásának, rendszeres továbbfejlesztésének igénye, noha ennek inkább belső késztetésként, mint külső szervező erőként kellene megjelennie.

a képzésbe beépítendő területek	egyetem		főiskola		együtt fő
	fő	%	fő	%	
jogi, érdekvédelmi felkészítés	1	1,1	10	6,3	11
a tanári tudás továbbfejlesztése	11	11,6	12	7,6	23
szociológiai felkészítés	7	7,4	16	10,1	23
konfliktus- és helyzetfelismerés	16	16,8	13	8,2	29
pszichológiai képességek fejlesztése	13	13,7	23	14,6	36
gyakorlati-módszertani képzés fejlesztése	47	49,4	84	53,2	131
összesen	95	100,0	158	100,0	253

15. táblázat. Javaslat a képzés átalakítására, javítására

A fentiek alapján állítható, hogy végzett hallgatóink kritikusan elemezték és értékelték saját kiképződésük gyakorlatát. Véleményüket a legtöbb esetben a pályatapasztalataik alapján fogalmazták meg. Fontos felvetésnek tartjuk a pályaalalmassági vizsgálatok bevezetését – ennek a nappali tagozatos hallgatóinknál is felbukkanó igénynek a kielégítésére azonban egyelőre nincs meg a „központi akarat”. Azt tapasztaltuk, hogy a szöveges válaszokban a gyakorlati és a módszertani képzés szerepe felértékelődött az osztályzatokkal történő értékeléshez viszonyítva. Az a hallgatónk, aki szerint a legnagyobb hiányosságok a gyakorlati képzésben vannak, és a tanítási gyakorlatok hatása majdnem a nullával egyenlő, a módszertani képzést 5-re, a pedagógiát 4,8-ra, a szaktárgyat 4,3-ra és a gyakorlati képzést 3,5-re értékelték.

Személyes gondok

A pedagógiai folyamatokra készülség és felkészülés mellett megvizsgáltuk azt a szubjektív kontextust, amelyben volt hallgatóink a mindennapjaikat élték. Nyílt kérdésben kértük válaszaikat arra, hogy milyen szakmai, intellektuális, egzisztenciális és egyéb gondok foglalkoztatják őket. A legtöbben a munkahelyi problémákat említették (16. táblázat), bár arányuk nem érte el az egyharmadot. Ha azonban a szakmai fejlődéssel és előmenetellel foglalkozó felvetéseket is a munkahellyel hozzuk kapcsolatba, akkor arányuk meghaladja az összes válasz felét. A család, gyermek, magánélet, a megélhetési problémák és a lakással kapcsolatos gondok együttese jelentősen több mint egyharmados arányt tett ki. Érdekes jelenség, hogy a pályaelhagyók és a pedagógusként dolgozók között a megnevezett problémák és területek arányaiban jelentős eltérést kétnemű t-próbával ellenőrizve nem tapasztaltunk. Különösen figyelemreméltó, hogy a pályaelhagyók valamivel nagyobb százaléka jelezte, hogy anyagi problémái vannak, mint a pályán maradóké.

említett problémák	pedagógusok n = 157		pályaelhagyók n = 58		együtt n = 215
	db	%	db	%	
munkahelyi problémák	92	29,5	34	26,6	126
szakmai fejlődés, karrier	87	27,9	32	25,0	119
anyagi, megélhetési problémák	38	12,2	19	14,8	57
család, gyermek, magánéleti problémák	42	13,5	20	15,6	62
lakással kapcsolatos problémák	40	12,8	13	10,2	53
pályamódosítással kapcsolatos problémák	6	1,9	7	5,5	13
alkotással kapcsolatos problémák	7	2,2	3	2,3	10
összesen	312	100,0	128	100,0	440

16. táblázat. Pályaelhagyó és tanárként dolgozó volt hallgatóink problémái

A jelenlegi anyagai helyzetét ötfokú skálán a megkérdezettek több mint kétharmada nagyon rossznak vagy rossznak minősítette. A „nagyon rossz” minősítés esetében a pályaelhagyók aránya ismét jelentősen meghaladta a tanárként dolgozókéét. (17. táblázat)

Ez azért meglepő, mert a pályaelhagyók motívumai között az anyagi megfontolásoknak kitüntetett szerepe volt. Az továbbra is kérdéses persze, hogy a két csoport esetében hasonló összegek kapták-e az azonos minősítést.

minősítés	pályaelhagyók		pályán maradók		együtt	
	fő	%	fő	%	fő	%
nagyon rossz	34	55,7	40	25,3	85	35,1
rossz	9	14,8	74	46,8	83	34,3
átlagos	8	13,1	33	20,9	49	20,2
jó	9	14,8	11	7,0	24	10,0
kiváló	1	1,6	–	–	1	0,4
összesen	61	100,0	158	100,0	242	100,0

17. táblázat. A pályaelhagyók és a pályán maradók anyagi helyzete

A munkahely-választás legfontosabb motívumait az általunk megadott szempontok rangsoroltatásával vizsgáltuk. A kialakult rangsor élén – a súlyozott átlagnak megfelelően – az érdekes munka áll, azt követi a jó fizetés. A pályaelhagyók és a tanárként dolgozók rangsora között szignifikáns különbség nem mutatkozott.

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	N	s. átlag
jó fizetés	26	54	58	44	22	40	244	2,58
érdekes munka	24	69	35	25	38	21	212	2,77
biztonságos munkakörülmények	26	35	49	42	42	31	225	2,41
jó munkatársi kapcsolatok	13	36	46	45	51	26	217	2,24
önképzés, kiteljesedés lehetősége	14	20	29	59	59	31	212	1,95
egyéb	5	2	1	1	4	11	24	–

18. táblázat. Az új munkahely választásának szempontjai (s. átlag – súlyozott átlag)

A volt hallgatóinkat foglalkoztató problémák számszerű bemutatása mellett elemeztük azok tartalmát is. A továbbiakban négy téma köré csoportosítva néhány felvetést tartalmilag idézünk.

– A pedagógiai folyamatot, az iskola belső világát szűkebb vagy tágabb társadalmi kontextusban vizsgáló kérdések, vélemények:

– Hogyan tudom magam, illetve az órát hatékonyabbá tenni, hogyan fegyelmezzem az órát rendszeresen zavaró diákjaimat úgy, hogy ne vegyem el a kedvüket a tanulástól?

– Hogyan lehetne egy 7–8. osztályos tanulóra hatni, akit nem neveltek „normálisan” szülei és tanárai?

– Hová vezet néhány évtized múlva a társadalom elszemélytelenedése, a fiatalok felnőttekhez való viszonya, az ifjúság közömbössége?

– Az érettségiző gimnazistáknak miért nincsen halvány fogalmuk sem saját koruk kultúrájáról, miért építenek alá a semminek a múlttal?

– Kapok-e valaha visszajelzést jelenlegi munkám eredményeiről? Tanítványaim közül kik azok, akik valóban értéket fognak képviselni? Hogyan boldogulnak majd saját erejükből?

– Az úgynevezett „minőségi oktatásra” felépített intézményrendszer (COMENIUS, drága továbbképzések) szükségtelen.

– A pedagógusok munkája elértéktelenedett.

A munkahellyel kapcsolatos felvetések általában az állás megszerzésével vagy megtartásával foglalkoznak, de kitérnek általánosabb területekre is:

– Tanári pályámmal kapcsolatban az egyszakosságot hátránynak érzem. Így utólag nem tartom helyesnek, hogy egy szakot végeztem, és mindenkit lebeszélnek róla.

- Új munkahelyem súlyos morális gondokkal küszködik – ez foglalkoztat.
 - Iskolánk átalakulási folyamatának mi lesz a vége?
 - Meghosszabbítják-e munkaszerveződésem, lesz-e folyamatos munkám?
 - Gyakran foglalkoztat a megfelelő helyállás a munkában, a megfelelő szintű és hatékonyságú munka.
 - Új munkahelyet kellene keresni.
- Az anyagi jellegű problémák sokszor keserű hangnemben fogalmazódnak meg, ami érthető, hiszen a családtagok méltó ellátásáról, a lakás megszerzéséről, a tanulmányok folytatásáról vagy a családalapításról szólnak:
- Miből fogom eltartani leendő családomat?
 - A saját lakás megszerzése foglalkoztat.
 - Lakásvásárláshoz jól fizető álláshoz kellene jutnom.
 - Ha elköltözöm a szüleimtől albérletbe, hogyan fogok megélni a fizetésemből?
 - Nagyon sajnálom, hogy anyagi megfontolások miatt el kell hagynom a pályát.
 - A további tanulmányaim finanszírozása foglalkoztat.
 - A családalapítás, a lakásfelújítás és nyári munka, amit az adósságok kifizetéséért végzek; ezek foglalkoztatnak mostanában.
 - Szolgálati lakásomat felszámolják, és mivel nincs 5 millió forintom saját lakás vásárlására, kényszermegoldásként szüleimhez költözöm.
- Kollégáink magánéletével a vizsgálat tervezése időszakában nem szándékoztunk foglalkozni, de olyan tömegesen jeleztek volt hallgatóink ilyen gondokat, hogy szükségesnek érezzük néhányat a bemutatását:
- Foglalkoztat a félelem a magamra maradáستól.
 - Félek a munkanélküliségtől, attól, hogy emiatt külföldre kell mennem.
 - Sem tanárként, sem kutatóként nincs álláslehetőségem. Több hónapja próbálkozom iskolákban, intézményekben, ezzel a végzettséggel a szakmán belül az elhelyezkedési lehetőségek a nullával egyenlők.
 - Hogyan tudom az életemben a rendet, a harmóniát megteremteni, vagy megtalálni, hogyan tudom három gyermekem nevelését a munkámmal és a magánéletemmel összeegyeztetni?
 - Kénytelen leszek-e bölcsődébe adni egy éves fiamat?
 - Hogyan éljem le az életem, ha bizonytalan, vajon kapok-e valaha megfelelő munkát?
 - Ebben a bizonytalan helyzetben a mai ifjúság (nem a leendő értelmiségi, hanem a leendő munkásság) képes lesz-e kihúzni az ország szekerét a kátyúból?
 - Leszek-e nyugdíjból (meg)élő nyugdíjas?
- Az elmúlt 15 évben végzett hallgatóinkat foglalkoztató problémák áttekintése az iskolák világának olyan vetületére irányította figyelmünket, amellyel a pedagógiai folyamatok értékelése során általában nem szoktunk számolni; ez a pedagógusok személyes élete.

Jegyzet

(1) A kutatás másik résztemájaként felsőbb évfolyamos nappali tagozatos hallgatók képzéssel kapcsolatos elégedettségét is vizsgáltuk. Néhány ponton összehasonlítjuk a két minta adatait, a részletes eredményekről azonban másik közleményben számolunk be.

(2) A nappali tagozatos hallgatók vizsgálatát a pedagógiai szigorlat alkalmával végeztük, s mivel az iskolai tanítási gyakorlat csak a szigorlat letétele után kezdhető meg, így ezt a csoportot a gyakorlati képzésről nem tudtuk megkérdezni. A már pályán lévők esetében viszont a pszichológiai képzés értékelését azért nem kértük külön, mert azt a pedagógiai-elméleti képzés részének tekintettük.

Irodalom

- Babbie, Earl (1998): *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Balassi Kiadó, Budapest.
 Falus Iván (szerk., 2000): *Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest.
 Falus Iván – Ollé János (2000): *Statistikai módszerek pedagógusok számára*. Okker Kiadó, Budapest.